

УДК 94(477.53)"16/17":342.924

*отець Юрій Мицик,
доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу актової археографії
Інституту української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України
e-mail: mytsyk2002@ukr.net*

*Інна Юрївна Тарасенко,
кандидат історичних наук,
науковий співробітник
відділу актової археографії
Інституту української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України
e-mail: innatarasenko86@gmail.com*

**ІЗ ДЖЕРЕЛ З ІСТОРІЇ ПОЛТАВЩИНИ XVII–XVIII ст.
(ІЗ ЗБРАННЯ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО)**

У публікації представлені, насамперед, публічно-правові акти – універсали та листи гетьманів і полковників (усього 19 документів – універсали та лист Івана Самойловича, Івана Скоропадського, Данила Апостола, полковників Андрієвича, Кочубея, Новицького). Деякі документи взято з копій довоєнного часу, оригінали яких зберігаються в Російському державному архіві давніх актів. У цілому опубліковані тут документи проливають додаткове світло на історію Полтавщини XVII–XVIII ст., передусім на політичні аспекти.

Ключові слова: Полтавщина, Гетьманщина, універсали, купчі, монастирі, краєзнавство.

У даній публікації продовжуємо оприлюднення джерел з історії Полтавщини, розпочате в попередньому випуску збірника статей Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ) [1]. Цього разу представлені насамперед публічно-правові акти – універсали та листи гетьманів і полковників. Із 19-ти документів, які публікуються, на їхню долю припадає 16. Це документи гетьманів Івана Самойловича (1 документ), Івана Скоропадського (4), Данила Апостола (8, у т. ч. 3 як миргородського полковника), полковників кременчуцького Кирила Андрієвича (1), полтавського Василя Кочубея (1). У додатках вміщено два документи, виявлені в Центральному державному історич-

© о. Ю. Мицик, І. Ю. Тарасенко, 2018

ному архіві України в м. Києві (ЦДІАК України): лист генерального хорунжого Якіма Горленка та «доношение» миргородської полкової канцелярії до Генеральної військової канцелярії (публікується у вигляді регесту). У ЦДІАК України було виявлено також один універсал-привілей миргородського полковника Данила Апостола (№ 12). Як бачимо, ці документи доповнюють «Український дипломатарій XVI–XVIII ст.», який публікується науковцями Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України (ІУАД). До цього ж різновиду джерел відноситься й універсал князя Яреми Вишневецького, але він був створений представником владних кіл Речі Посполитої. Ще два документи (№ 3, 7) – це листи кременчуцьких козаків та священників Остап'я, про яких буде сказано нижче.

Отже, відкриває публікацію універсал князя Яреми Вишневецького (№ 1). Цей князь зажив лихого слави як кат повсталого українського народу. До початку Національно-визвольної війни 1648–1658 рр. він активно займався адміністративно-господарськими справами своїх латифундій на Лівобережжі, в центрі яких знаходилося місто Лубни. Його універсал цікавий тим, що тут надаються права й вольності Чигирину-Діброві, місту, яке тоді належало князю (нині затоплене водами Кременчуцького водосховища).

Далі йдуть документи 1661 р. Їхні оригінали зберігаються в Російському державному архіві давніх актів (РДАДА). У 1926 р. М. Грушевський відправив до Москви в цей архів, який тоді мав назву «Древнехранилище», невелику групу науковців (В. Євфимовський, А. Єршов, В. Кравцов та ін.), які зробили чимало копій документів та виписок, що з того часу зберігаються в ІР НБУВ. Ці два документи, як і ряд інших, були виявлені у фонді 214 (Сибірський приказ), куди потрапили явно помилково. Листи кременчуцького полковника Кирила Андрієвича (Андрієнка) і кременчуцьких козаків та міщан об'єднує й те, що вони були адресовані царському воєводі князю Г. Г. Ромодановському. Вони були створені за часів протистояння правобічних та лівобічних полків, за котрими стояли, відповідно, Московська держава і Річ Посполита. Через це було створено Кременчуцький полк, територія якого раніше входила до складу Чигиринського полку як сотня. Ромодановського просили про підмогу, враховуючи небезпеку нападу сил Юрія Хмельницького на місто і слабкість його укріплень («город наш некрепкой»). Важливо, що в листі полковника названо імена двох його сотників (на жаль, не сказано, які саме сотні вони очолювали) – «Гаврила Дубовика да Павла Гуленецкого, сотника Потоцкого, да Осипа Зиневича». Гаврило Дубовик стане кременчуцьким полковником після Андрієвича і буде на цій посаді у жовтні 1661 – червні 1662 р. [2].

Щодо імені другого сотника, то його складно визначити: чи це Павло Гуляницький, чи Йосип Зіневич, бо таких імен не називають інші джерела. А те, що Гуляницький згадується як «сотник Потоцького», може свідчити, що він був раніше в польському війську під командою коронних гетьманів Миколи чи Станіслава «Ревери» Потоцьких. Документ № 4 – це купча 1669 р. полтавської мешканки Марії Іскри, яка продавала свій млин, хутір з лісом та іншу власність ігумену Мгарського монастиря Віссаріону. Цікаво, що ця Марія була онукою Яцька Острянина (вождя повстання 1638 р.) і дочкою Івана Іскри – опонента Виговського. Регест оригіналу ми опублікували раніше [3]. Дана купча в ІР НБУВ зберігається у вигляді копії кінця XIX – початку XX ст. разом з двома іншими документами (виписи з полтавських міських книг, які містять купчі), в котрих Марія Іскра згадується як одна з головних осіб. Випис 1678 р. надрукований нами в згаданому збірнику за оригіналом, що знаходиться в ЦДІАК України [4]. Інший випис репрезентований у публікації полтавської міської книги [5].

Наступні чотири документи об'єднує те, що вони знаходяться в складі унікального шеститомного архіву компанійського полковника Іллі Новицького (30-ті роки XVII ст. – 1704 р.), що зберігається в ІР НБУВ і зараз готується до друку науковцями ІУАД НАНУ. Новицький дбайливо зберігав усю кореспонденцію, що надходила на його ім'я чи стосувалася його. Чи не половина всіх документів цього архіву так чи інакше пов'язані з Полтавщиною, бо на Лубенщині, в містах і селах Посулля, знаходилися зимові квартири полку Новицького. З численних листів Самойловича (бл. 100) ми наводимо тут тільки один (№ 6). У ньому гетьман, заклопотаний військовими справами, просив Новицького розсудити дві кримінальні справи: пирятинської жительки «Михиїнчишиної» (про неї згадується дуже стисло) й удови Хвенни Поповички з Чорнух, дочку якої згвалтував син Параски, теж чорнуської жительки. У цієї Хвенни ще й чомусь забрав корову лубенський полковник Максим Ілляшенко. В наступному документі – зобов'язанні священників Леонтія та Сави (№ 7) – останні мали відправити панахиди (сорокоуст) за компанійцем Яковом, який втопився в р. Псел в Остап'ї. Угода була укладена з курінним отаманом компанійців Михайлом, і той мав заплатити грішми та натурою (кінь). Отець Леонтій був священником в Остап'ї – сотенному містечку Миргородського полку (Воздвиженська церква), але Сава значиться як «священник записолський» Свято-Микільського храму (в Остап'ї?). Два наступні документи (№ 5, 8) важливі тим, що написані Данилом Апостолом ще тоді, коли він був миргородським полковником. У першому листі, адресованому з Сорочинець компанійському сотнику Василю Лагоді, полковник пояснював причини невеликих норм провіанту на утримання компанійців, які дорівнювали тим нормам, що застосовувалися в Гадяцькому полку. В разі незгоди полковник ра-

див невдоволеним звертатися до гетьмана Івана Самойловича. У другому листі, писаному Апостолом в Остап'ї, полковник попереджав миргородського сотника (очевидно, ним був тоді С. Маневич) про небезпеку ординського нападу (орда вже діяла під Полтавою). Ще один універсал Апостола як полковника (№ 12) стосувався села Зубані (нині – село Глобинського району). Це старе село, позначене ще на карті Г. Л. де Боплана першої половини XVII ст., не згадується чомусь в джерелах до 30-х років XVIII ст. Апостол надає це село, а також с. Ковалі, що в Хорольській сотні, своєму зятеві Андрію Горленку. Універсал Апостола адресувався остапіївському та хорольському сотникам (відповідно Кирилу Шкурченку (?) та Степану Родзянкові). Трохи доповнює історію с. Зубані документ № 2 додатків – «доношение» 1748 р. миргородської полкової канцелярії (регест). Зубанівські священик і козаки скаржилися, що їхнє поле довжиною бл. 12 км і риболовні озера купив бунчуковий товариш Петро Кулябка, який став захоплювати й інші землі.

Далі йдуть чотири документи гетьмана Івана Скоропадського (№ 9–11, 13). Три перші стосуються церковних маєтностей, які зазнали спустошень під час війни зі шведами. Єфрем Шацький, ігумен Хрестовоздвиженського монастиря в Полтаві, представив два універсали Самойловича і два універсали Мазепи і просив їхнього підтвердження, що й отримав. Універсал Самойловича від 17(7).05.1679 р., даний обителі на Рудний ліс, є відомим. Відомий також і універсал Мазепи від 26(15).02.1704 р. на с. Петрівку [6]. Але інші універсали Самойловича й Мазепи досі не виявлені. Хіба що можна згадати універсал Мазепи від 16(5).03.1704 р. [7] щодо жителів Лисої Гори, але, очевидно, був ще якийсь універсал стосовно лисогірців. Іншим разом він доповідав, що полковник полтавський Іван Черняк купив у Данила Апостола й генерального осавула Жураківського землі колишнього полтавського полковника Павла Герцика біля села Вакулинців, але забрав і село, яке після поразки гетьмана Мазепи було надано монастиреві. Скоропадський ствердив права обителі. Третій універсал стосується полтавського протопопа о. Йосифа Нащинського, який представив привілей Мазепи на млин на р. Ворсклі і просив його підтвердити, що й отримав. Тут, без сумніву, йдеться про універсал Мазепи від 13(2).10.1702 р. [8]. У четвертому документі Скоропадський підтверджував універсал полтавського полковника (ймовірно, Івана Черняка), даний кобеляцькому сотникові Саві Михаловичу (Таранусі) на право володіння якимось селом. До них прилягає універсал полтавського полковника Василя Кочубея (№ 16), даний Лаврентію Микитіву, обозному Полтавського полку, на село Комарівку в Білицькій сотні (між Біликами й Кобеляками), яке йому належало на ранг. Цей універсал був виданий, оскільки сам гетьман Апостол уже надав Комарівку Микитіву.

Слідом за згаданими документами публікуються п'ять універсалів Данила Апостола вже як гетьмана (№ 14–15, 17–19). У першому (№ 14) він відгукувався на клопотання орлянського сотника Йосипа Яковича Дяченка і надавав йому млин на р. Оріль. У другому (№ 15) Апостол підтверджував універсал Скоропадського, даний осавулу компанійського полку Часника Павлу Логвиновичу на звільнення від податків тощо двору в Маячці, де жила дружина Логвиновича з дітьми і зі своїм батьком. Крім того, стверджувалися права осавула на млин на р. Оріль «в урочищі, прозиваюмом Ступки», хутір біля Маячки, і право на роблення горілки для домашньої потреби (не на продаж!). Універсал адресувався маяцькому сотникові Андрію Приймі. У третьому (№ 17) о. Варлаам Городельський, ігумен полтавського монастиря, представив універсали Самойловича та Мазепи і просив ствердити, що отримав саме два. Перший з них від 20(10).12. 1679 р. на млини на греблі Остап'ївській є вже відомим [9]. Ці млини надав обителі видинський митрополит Герасим (місто Видин стоїть на Дунаї і знаходиться в північно-західній Болгарії), а Герасим прибув до Києва в листопаді 1671 р. [10]. Другий універсал Мазепи 1704 р. теж відомий. Однак третій універсал – від 20(10).10.1709 р. на гирло р. Оріль та млини під Царичанкою тощо досі не виявлений. Четвертий універсал Скоропадського від 29(18).06.1719 р. наводиться нижче (№ 13). П'ятий – від 30(19) 06.1719 р. Скоропадського – досі не виявлено. Універсалом № 18 Апостол передавав половину с. Лелюхівки (яке раніше було дано на ранг полтавському полковому судді Григорію Буцькому) у зв'язку зі смертю останнього новому судді Василю Зеленському. Цей універсал адресувався новосанжарському сотнику Дмитру Левенцю. В останньому універсалі (№ 19) Апостол відгукувався на клопотання Авраамії – ігумені Спаського жіночого монастиря, що під Великими Будищами, котра просила підтвердити ряд грамот та універсалів, даних обителі: грамоту царів Івана V та Петра I, універсали Самойловича, Мазепи та Скоропадського. З них відомий лише універсал Мазепи від 22(11).01.1688 р. [11]. Цей універсал було адресовано полтавському полковнику Василю Кочубею та великобудиському сотнику Івану Сулімі. Завершуємо огляд публікованих документів листом генерального хорунжого Якіма Горленка до гетьмана Данила Апостола. Горленко просить підтвердити надання йому Скоропадським с. Заїзд під Прилуками.

Отож, дана публікація документів проливає додаткове світло на історію важливого регіону України гетьманських часів. Зазначимо, що при їх підготовці до друку ми використали правила публікації українських текстів XVII–XVIII ст., розроблені Я. І. Дзирою [12], з незначними поправками. Квадратними дужками [...] показані пропуски в тексті, а знаком (...) – нерозбірливі слова.

Список використаних джерел

1. Мицик Ю., Тарасенко І. 12 документів з історії Полтавщини XVII–XVIII ст. // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 2017. Вип. 21. С. 414–427.
2. Gajecy G. *The Cossack Administration of the Hetmanate*. Cambridge, 1978. Vol. 2. P. 635.
3. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. Київ, 2015. Т. 4: 1655–1658 рр. С. 430.
4. Там само. С. 430–431; IP НБУВ. Ф. II. Од. зб. 27669.
5. Полтавська міська книга (1668–1740). Київ, 2016. С. 173–174. № 97.
6. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). Київ ; Львів, 2004. № 553. С. 745–746; Універсали Івана Мазепи (1687–1709). Київ ; Львів, 2002. Ч. I. № 387. С. 420–421.
7. Універсали Івана Мазепи (1687–1709). Київ ; Львів, 2006. Ч. II. № 285. С. 327.
8. Там само. № 256. С. 296.
9. Універсали... № 558. С. 749.
10. Дылевский Н. М. Трехсотлетие первого печатного издания «Жития Иоанна Рылского» болгарского патриарха Евфимия Тырновского (1671–1971) // Тырновская книжовна школа. 1371–1971. Международен симпозиум. Велико Тырново, 1971. С. 133.
11. Універсали Івана Мазепи... Київ ; Львів, 2002. № 58. С. 116.
12. Літопис Самовидця. Київ, 1971. С. 39–42.

References

1. Mytsyk, Yu., Tarasenko, I. (2017). 12 dokumentiv z istorii Poltavshchyny XVII–XVIII st. [12 documents from the history of Poltava region in the 17–18th centuries]. In *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy* [Manuscript and book heritage of Ukraine], Is. 21, pp. 414–427. [In Ukrainian].
2. Gajecy, G. (1978). *The Cossack Administration of the Hetmanate* (Vol. 2, p. 635). Cambridge. [In English].
3. *Dzherela z istorii Natsionalno-vyzvolnoi viiny ukrainskoho narodu 1648–1658 rr.* [Sources from the history of the National liberation war of the Ukrainian people of 1648–1658]: *Vol. 4. 1655–1658* (p. 430). (2015). Kyiv. [In Ukrainian].
4. *Dzherela z istorii Natsionalno-vyzvolnoi viiny ukrainskoho narodu 1648–1658 rr.* [Sources from the history of the National liberation war of the Ukrainian people of 1648–1658]: *Vol. 4. 1655–1658* (p. 430–431). (2015). Kyiv. [In Ukrainian]; Fond 2. Unit 27669. Institute of Manuscript of VNLU. [In Ukrainian].
5. *Poltavska miska knyha (1668–1740)* [Poltava city book (1668–1740)] (pp. 173–174, No. 97). (2016). Kyiv. [In Ukrainian].
6. *Universalny ukrainskykh hetmaniv vid Ivana Vyhovskoho do Ivana Samoiloivycha (1657–1687)* [Universals of Ukrainian hetmans from Ivan Vuhovskyy to Ivan Samoiloivych (1657–1687)], No. 553, pp. 745–746. (2004). Kyiv, Lviv. [In Ukrainian]; *Universalny Ivana Mazepy (1687–1709)* [Universals of Ivan Mazepa (1687–1709)], Pt. 1, No. 387, pp. 420–421. (2002). Kyiv, Lviv. [In Ukrainian].

7. *Universaly Ivana Mazepy (1687–1709)* [Universals of Ivan Mazepa (1687–1709)], Pt. 2, No. 285, p. 327. (2006). Kyiv, Lviv. [In Ukrainian].
8. *Universaly Ivana Mazepy (1687–1709)* [Universals of Ivan Mazepa (1687–1709)], Pt. 2, No. 285, p. 296. (2006). Kyiv, Lviv. [In Ukrainian].
9. *Universaly ukrainskykh hetmaniv vid Ivana Vyhovskoho do Ivana Samoilovycha (1657–1687)* [Universals of Ukrainian hetmans from Ivan Vuhovskyy to Ivan Samoilovych (1657–1687)], No. 558, pp. 749. (2004). Kyiv, Lviv. [In Ukrainian].
10. Dylevskii, N. M. (1971). Trekhstotletie pervogo pechatnogo izdaniia “Zhytiia Ioanna Rylskogo” bolgarskogo patriarkha Evfimiia Tyrnovskogo (1671–1971) [Tercentenary of the first printing edition of the “Life of Ioann Rylsky” of Bulgarian patriarch Euphymius Tyrnovsky (1671–1971)]. (1971). In *Trnovska knizhnovna shkola. 1371–1971. Mezhdunaroden simpozium* [Tyrnovo book school. 1371–1971. International symposium] (p. 133). Veliko Tyrnovo. [In Ukrainian].
11. *Universaly Ivana Mazepy (1687–1709)* [Universals of Ivan Mazepa (1687–1709)], Pt. 1, No. 58, p. 116. (2002). Kyiv, Lviv. [In Ukrainian].
12. *Litopys Samovydsia* [Chronicle of Eyewitness] (pp. 39–42). (1971). [In Ukrainian].

№ 1

1636, березня 20. – Пириятин.

Універсал князя Яреми Вишневецького

«Hieremij Michał Korybut książę Wiszniowiecki etc, etc

Wiadomo czynie tym moim listem komu by o tym wiedzieć należało, iż mieszczanie moi czchirindubrowscy żądali mię zgodnie, żebym im prawa i wolności, tak jako i inszym miastem moim nadał i według listu i przywileji onym danego naznaczenie czynił, coby za powinność po wysiedzeniu dwadzieściu lat na slobodzie oddawać i odprawować mieli. Czyniąc tedy żądanie i proźbie ich dosyć, tym listem i przywilejem danym obiecałem podatków i powinności żadnych nie wyciągać po nich, aż gdy da P.Bóg mieszczanie czehyryndubrowscy według tego listu mego dwadzieścia lat slobody wysiedzą, a po wysiedzeniu slobody mieszczanie mają i powinni będą darować czynsz na każdy rok tak możniesz, jako i uboższy, według zeznania namiestnika mego albo też i tego, który czynsz z rozkazania mego będzie wybierał. Do tego żeby mieszczanie wiedzieli co ich prawu majdeburskiemu należy, ale za pożytek namiestnikowi memu tamiecznemu ma być naprzód sąd wszelaki przy naniestniku moim zostawuje. Wojta u (?) burmistrza, jako i w inszych miesciech moich, od sądu nie oddalając, którym grosz trzeci ma iść. Pozwalam też mieszczanom moim mieć woskobojnią, słodownią i browar. Odumerczyną wszelakie na krewne bliske przypadać mają, a urząd moj bez prawa żadnego czynić im w tym nie będą. Który by też mieszczanie pod przysadek (?) zamkowy poddać się chcieli, a prawu majdeburskiemu nie podlegać, wolno im to będzie. Pod czas jarmarku od woza po groszy dwa burmistrzom i wojtowi należeć ma, a więcej nie. Co się zaś tknie porządku w miescie, mianowicie obierania wojta i wszystkich urzędów, poborów wybierania na potrzebę miejską i z nich rachunków słuchania tego mieszczanie aby bez namiestnika mego nie się odprawować nie wazyli, a który by się temu przeciwiał, gardłem ma być karany. Wolno też będzie im miody sycić, piwa na szynk robić, oddawszy dochód arendarski, to jest kapczyzny, złoty polski jeden. A co strony gorzałek arendarz na krzciny i wesela gorzałki prostej kwartę mieszczanom przedawać ma po dwa grosza litewskie, dobrze zaś akawitej kwartę po groszy litewski,

a quarta i garniec takiej miary ma być jako w mieście moim Łubniach. Grobli naprawować mieszczanie zawsze powinni będą. A gdybym szkoda jako w zamieszkaniu młynów za ich niedbalstwem mie (?) nagrodzić mi to będą powinni. A kto by do naprawy groble, parkanu, wałów obrony i warowania miasta i zamku, także inszych karwetków (?) nie chciał bydź posłusznym, na takowych dziezięć kop litewskich zakładam. Godną miastu i zamku cechy wszystkie należec mają także i (...)* przestrzegać też z pilnością mają, ale pokój tak z sąsiadami, jako i z pogranicznymi ludzmi, mianowicie z Moskwę, wzruszone nie były, także sewiery ich pustoszone nie były. O czym zność się mają z namiestnikiem moim tamecznym broniąc, tego żeby kozacy, hultaje, ludzi swowolne za granicą w państwa obce z majątności mej czerlundubrowskiej (!) nie wpadali, bez wiadomości namiestnika mego tamecznego. A kto by się tego ważył, a za granice ku wzruszeniu pokoju wtargnął, aby był pościgniony, takowy garłem ma bydź karany. Pozwalam też tym mieszczanom moim kanonu dwa razy w rok zażywać i na swój obrócić pożytek: jeden kanon na Boże Narodzenie ruske kadzi trzy, drugi kanon na Cośmę (i) Damiana, także kadzi trzy, a wosk do cerkwie oddawać mają. Cokolwiek tedy w tym liście moim wyżej i niżej opisano i pomieniono, to wszystko tym listem i przywielejem moim poddanym moim czehrindubrowskim i im samym i ich potomkom czasy wiecznymi utwierdzam. A dla pewności i wiary lepszej ten mój list ręką własną podpisany z przyłożeniem pieczęci mojej onym dać rozkazałem.

Działo się w Piratynie dnia dwaziestego miesiąca marca roku Pańskiego tysiącego sześćsetnego trzydziestego szostego.

Na własnom podpisano: Michał».

*

Іеремій Міхал Корибут, князь Вишневецький, і т. д., і т. д.

«Чинно відомо цим моїм листом кому б про це належить відати, що мої чигириндубровські міщани ждали від мене одностайно, щоб я їм надав права й вольності, як я надав іншим моїм містам і згідно з листом і привілеєм даним їм вчинив призначення: що за повинності вони малим б віддавати і відправляти після того як будуть сидіти на слободі двадцять років. Тоді задовольняючи їхньому жаданню і проханню, цим листом і наданим привілеєм я обіцяв не вимагати від них жодних податків і повинностей, поки дасть Бог чигириндубровські міщани згідно з цим моїм листом не висидять на слободі двадцять років, а після цього міщани мають і повинні будуть давати чинш кожного року як багатші, так і бідніші, згідно із вимогою мого намісника або також і того, котрий з мого наказу буде брати чинш. До цього щоб міщани знали, що їм належить згідно з магдебурзьким правом, але що за користь моєму наміснику тамтешньому має бути насамперед всякий суд, (котрий) залишається при моєму наміснику. Війта й бурмістра, як і в інших моїх містах, від суду не віддаляючи, котрий має йти третій гріш. Дозволяю також моїм міщанам мати воскобойню, солодовню і бровар. Всяка відумерщина має припадати близьким родичам, а мій уряд чинити їм жодного безправ'я в цьому не буде. Коли ж якісь міщани хочуть піддатися під замковий присуд, а магдебурзькому праву не підлягати, вільні вони в цьому. Під час ярмарку від воза по два гроші має належати бурмістрам і війтові, а більше – ні. Що стосується порядку в місті, особливо обрання війта й всього уряду, брання податків на міські потреби і з них слухання

рахунків, цього міщани щоб не насмілювались чинити без мого намісника, а котрий би був проти цього, має бути покараний на смерть. Вільно їм теж буде ситити мед, робити пиво на шинкування, віддавши орендарський податок, тобто капцизну, один польський злотий. Щодо горілки. Орендар має продавати горілку на хрестини і весілля: кварту простої горілки продавати міщанам по два гроша литовських, кварту ж доброї оковитої по __ гроші литовські, а кварта і гарнець має бути такої ж міри як в моєму місті Лубни. Греблі ремонтувати міщани завжди будуть повинні. А якби якась шкода в млинах сталася через їхню недбалість, то мусять вони мені винагородити. А хто б не хотів бути послухним у ремонті греблі, паркану, оборони валів і укріпленні міста й замку, також інших шарварків (?), на таких кладу штраф у десять литовських коп. Всі цехи, гідні місту й замку, мають їм належати, також (...)* перестерігати з пильністю мають, але мир як з сусідами, так і з закордонними людьми, особливо з Московією, не був порушений, також щоб не були спустошені їх сівери. Про що мають зноситися з моїм тамтешнім намісником, перестерігаючи, щоб козаки, гулятьї, свавільні люди за кордон в чужі держави з моєї чигириндубровської маєтності не нападали, хіба що з відома мого тамтешнього намісника. А хто б на це наважився, а за кордон вдерся, порушуючи мир, щоб був схоплений і такий має бути смертю покараний. Також дозволяю цим моїм міщанам робити канон два рази на рік на свою користь: один канон на руське Боже Різдво три кадї, другий канон на Козьму й Дем'яна, також три кадї, а віск мають віддавати церкві. Що тільки в моєму листі вище й нижче описано й згадано, то все цим листом і моїм привілеєм моїм чигириндубровським і їм самим і їхнім нащадкам затверджую на вічні часи. А для певності й ліпшої віри цей мій лист підписаний власною рукою з прикладанням моєї печатки я наказав їм видати.

Діялося в Пириятині дня двадцятого, місяця березня року Божого тисяча шістсот тридцять шостого.

На власному підписано: Міхал».

ІР НБУВ. Ф. 1. № 54623. Тогочасна копія.

Наприкінці документа намальоване коло, всередині якого написано: «Miasto pieczęci», тобто «місце печатки». Запис: «Писар сотенний Дмитро Білатозкый (?)».

№ 2

1661, червня 20 (10). – Кременчук.

Лист кременчуцького полковника Кирила Андрієвича до князя Г. Г. Ромодановського

«(10/VI. 2-й лист писал к окольничему и воеводе ко князю Гр. Гр. Ромодановскому кременчюцкой полковник Кирила Ондреев.

Не даючись де уже больши прельщать старшине заднепрской и не слушая их, уклонились все единомышленно к царскому в-ву, и на верное и вечное подданство присягу учинили, крест целовали в Кременчюку в соборной церкви при Григорье Косагове да при полковнике прилуцком при Лазаре Горличенке. И видя наше желательство и склонность, никаких нам обид не чинили и всем заказали. А по твоему веленью Григорий Иванович Косагов те полки вверх и вниз ко Днепру расправил ко перевозом и сам с полком своим ис Кременчюка по твоему веленью пошел к рубежам плотавским [sic!] до реки Ворскла. А по нашему прошенью оставил в

Кременчюке 2 роты ратных людей. А наш де было и болши того надобно, потому что тот город е. ц. в-ва Кременчюк самой последней и близок от неприятелей, как от татар и от Чигирина за 7 миль, а Крилов 2 мили; а город наш некрепкой, от неприятелей страшно. Посылаем мы к тебе 2 сотников своею полку Гаврила Дубовика да Павла Гуленицкого, сотника Потоцкого, да Осипа Зиневича с товарищи бить челом о ратных людех о тысяче человек пехоты, которых изволь твоя милость прислать к нам вскоре и дав им корму и пушек и зелья и свинцу. А нежинский де пехотный полковник Иван Мозыря с полком своим пришел в Кременчюк и о том тебе ведомо чиним, что добрый промысл имеют над татарами; к которым изволь писать писмом своим, чтоб о том деле порадели, над неприятелями промыслы бы чинили, обещаючи им е. ц. в-ва денежное жалованье и корм прислати на всякой год.

Писан в Кременчюку июня 10 д. лета 1661.

Внизу приписано: вашей милости господину и добродее нашему нижайшие слуги Кирило Ондревич, полковник е. ц. в-ва Войска Запорожского кременчюжский».

ІР НБУВ. Ф. II. № 15576. Арк. 2–3. Копія 20-х років ХХ ст. з оригіналу, який знаходиться в РДАДА (ф. «Сибірський приказ», № 612. Арк. 108–109).

№ 3

1661, червня 21 (11). – Кременчук.

Лист кременчужських козаків і міщан до князя Г. Г. Ромодановського

«(11/VI) «3-й лист писали к окольному и воеводе ко князю Гр. Гр. Ромодановскому кременчюцкие козаки и войт и мещаны.

Посылают от себя бить челом к нему, князю Григорью Григоровичю, чтоб пожаловал, прислал к ним в город для оберегательства ратных людей драгунув за запасы и с пушки и с порохи и с свинцом вскоре 1000 человек. А Григорий Иванович Косагов по твоему веленью от Кременчюка пошел к Платаве [sic!]. А по ево отходе вскоре неприятели пришли к Днепру и стали против Кременчюка з знамены, много обид и разоренья людем починили. А мы всегда радети не престаем, чтоб ту крепость было чем нам удержать. Вскоре изволь прислать ратных людей.

Писан в Кременчюку июня в 11 д. 1661 году».

ІР НБУВ. Ф. II. № 15576. Арк. 4. Копія 20-х років ХХ ст. з оригіналу, який знаходиться в РДАДА (ф. «Сибірський приказ», № 612. Арк. 111–112).

№ 4

1669, вересня 9 (серпня 30). – Полтава.

Купча

«Запис от пані Марии Искровни, обивателки полтавской, данний на три заставки на Вовчанской греблі и футор з сіножатми трома и з сіножатю Дубовою грядюю, з ліском, садами, огородами, двома заемками и всіми пожитками, до тих грунтов належачими.

Я, Мария Григориевна Искровна, обивателка полтавская, відомо чиню и зознаваю сим моим добровольним писанем кожному, кому бы тилко о том відати потреба належало, тепер и на потомние часи будучим и кожному праву резидуючим, иже

продала и в вічност до спокійного заживаня пустила заставок три на млин своїх власних, будучих на річці Вовчку, на греблі в селі Вовчку, с футором, в котром сама мешкала до которого належит сіножатеї три и Дубовая гряда, сіножат, лісок з садами, с огородами, з двома заемками и зо всіми пожитками до тих ґрунтов, котрих илем тилко я заживала, належачими, всечестному иеромонаху Виссариону, игумену мгарському, и всей братиї монастира Мгарского, за певную суму грошей золотих чтиріста; котрим варую сим моим писмом, иж волно им будет яко своїми власними ґрунтами владіти, користовати, дати кому, продати и як хотя диспонувати вічними часи, я не повинна буду так сама, яко и потомкове мои, также с приятелем моих, близких и далеких, турбации теж и перешкоди жадной звишменованному игумену и братиї и до той моеї продажи добровольной упоминатися, в каждого суду и права, вічними часи, на що для ліпшой віри и далшой памяти даю сее мое писане, при бытности честного отца монаха Серафїона пана Еремїя Світайла и при многих людех зацних віри годних.

Діялося в Полтаві 30 августа 1669 року.

В подлинном таков підпис:

Місто печати. Місто печати. Місто печати.

Устне упрошаний о притиснене печати и підпис руки Филон Горкуша, полковник полтавский, рука власна.

Упрошаний о підпис руки Иосиф Нацинский, священник святониколаевский полтавский.

В сем же записи я, Василий Трофимович, руку свою подписую.

Евстафий Андріевич, устне упрошаний.

В року 1669, в місяцю августі 30 дни, сий запис принят до книг міських полтавских и переписан (?) слово в слово, а для стверженя и на потомние часи велілимо и печать міську полтавскую притиснути.

Діялося в Полтаві, року и дня виш менованного.

Александр Никифорович, писар міський полтавский, рука власная.

Сей запис актикован до книг міських лубенских року 1689, июля 25 дня, през Юрия Кгаевского, писара лубенского».

IP НБУВ. Ф. II. № 27656. Копія початку XX ст.

Запис: «Акты Мгарского м-ря, л. 104».

№ 5

1679, грудня 1 (листопада 21). – Сорочинці.

**Лист миргородського полковника Павла Апостола
до компанійського сотника Василя Лагоди**

«Мой ласкавий приятелю пане сотнику коньпанійский.

Не рач в. мс. на мене дивовати, жем казал в полку моем росписат о щуплом коньтенгті товариству в. мс. Бо кгдаж и в Гадецком полку так, а не инашей товариство, остаючое на станьції, мїет собі выживенье. А кому таковой щуплой устави здастся за жаль, нехай собі апеллюет ку ясневел[можному] его млсти пану гетману. А затим зычливост мою в. мс. засилаю.

З Сорочинец ноеврия 21-го 1679 року.

В. мс. всего добра зич[ливый] пр[иятел] Павел Апостол, полковник Войска Запор[озкого] миргородский».

IP НБУВ. Ф. II. № 14449. Оригінал.

№ 6

**1680, жовтня 30 (20)(?). – Батурин.
Лист гетьмана Івана Самойловича
до охочокомонного полковника Іллі Новицького**

«Мой ласкавий приятелю, пне полковнику комонный.

Супликовала до нас жалобливая вдова з Чорнух на имя Хвенна Поповичка, ускаржаючися также на вдову з плачем горким конечно Параску, обивательку чорнускую, и на еі сина одного, которий, запомнівши боязни Бжой и права на таких простуцов яко он судового, дівку помененной вдови Хвенни Поповички, дочку родную, без встиду жадного и свіцкої соромоти посеред улиці згвалтил и таковое викрочивши проступство, збігл гдес на сторону з Чорнух, а матка также того проступци и встидливого кгвалтовника будто где насмівається з того учинку сина своего злого и укорается матці утрапенной тоей дівки згвалчоной. А до того якоби где и пан полковник лубенский корову взял, причитуючи той же вдові побідінной Хвенни Поповичовці за вину згвалчене дочки еі. Зачим ми, будучи забавами войсковими щоденне затрудненіи, зліцаем в. мсти, абис справу тую помененной жалобливой вдови розсудил и того кгвалтовника, которий дівку еі безецне, не помнячи на страх Бжий и свідку соромоту, спрофановал, если будет знайдоватися притомный, слушне покарал и пну полковнику лубенскому поговорил, жебы корову, которую до себе взял, привернул той ускаржаючойся вдові назад, уваживши з якої причини тая корова взята ест у тоей вдови. Также жадаем в. мсти, абис и Михиінчишину справу, обивателки пирядинской, з Боровичкою завзятую, знюшшиися веспол з пном полковником и засівши як належит з ним на уряді, уважил и нам ознаймил о всіх документах тоей справи. О що и повторе жадаючи, нше притом засилаем поздоровлене.

З Батурина 20(?) октоврия 1680 року.

В. мсти всего добра зичливий Иван Самойлович, гетман Войска его црского пр. влчства Запор».

ІР НБУВ. Ф. II. № 14735. Оригінал.

№ 7

**1683, травня 28 (18). – Остап'є.
Зобов'язання священників Леонтія Григоровича та Сави**

«Відомо чиним сим нашим писмом, мы дховние особы, Леонтьий Григориевич, священник чстнокреский, намісник остаповський, и Сава, также священник запсиолский, иж постановилисмо з паном Михайлом, атаманом курінним комьпанским, иж по ззейшлом з сего світа товаришеви его, небожчикови Якови, угодил нас вышъписанный атаман на сорокоуст за преставльшую дшу, абы был у прстола бжественнаго офірований. Що з ходобы оного (за оную працу) позосталої дал нам коня рижого кривого и девят золотих грошей двом за все про все, яко теж и дякови полчварта золотого и понамареви шагов осм. Що мы, вышъречение дховние особы, декълеруемъся оба полпол сорокоуста цале при воздвиженію Чстного Креста одправит. На що и подаем сие наше писмо при подписі имен наших в року 1683 мая 18 д.

Вашим млостям всіх добр желател и богомолц уставичный
Леонтий вишписаний рукою.
Сава стониколский рукою власною».

*ІР НБУВ. Ф. II. № 14015. Автограф, написаний о. Леонтієм
і підписаний о. Савою. Запис на конверті:
«Яска небожчика, товариша куреня Москалева, що у Остапі утонул».*

№ 8

1696, січня 25 (15). – Остап'є.

Лист миргородського полковника Данила Апостола до миргородського сотника Сандула Маневича(?)

«Мой ласкавый приятелю пне сотнику миргородский.

Дано нам знати сеей ночи запевне, же орды сильныя уже были под городами над (...) *орініми, а сегодня рано ціле под Полтаву тіе всею своєю (?) поганскою потугою притягнули. По какой відомости певной будте и вы осторожны и нехай велми люде не переїжджаются з города, а з сюл душе а душе всіх людеи до міста зженіте и вшелякую мійте чулост, пилно приказуем.

Дан з Остапья генвара 15 д. 1696 року.

Вам зычливый приятел их царского влчства Войска Запороз[кого] полковник миргородский Данило Апостол.

А посылаем вам лист от сотника решетиловского писанный, котрый вычитавши, отсылайте до пна Новицкого в Лубні, пилно жадаем».

ІР НБУВ. Ф. II. № 14316. Оригінал.

№ 9

1709, лютого 10 (січня 30). – Глухів.

Універсал гетьмана Івана Скоропадського

«Копія.

Пресвітліяшаго и державніяшаго великого гедря ншого его царского священніяшаго влчства Войск Запорожских обоїх сторон Дніпра гетман Иоанн Скоропадский.

Всьей старшині и черні Войска его царского пресвітлого величества Запорожского, а меновите пну полковникові полтавскому з старшиною полковою и всяким началним и подначалним войсковим и посполитим того полку обивателем, и кождому, комуколвек о том відати надлежит, сим нашим ознаймуем універсалом, иж презентовал нам превелебный в Бзі отц Ефрем Шацкий, игумен общежителного монастыра полтавского, універсали антецессоров наших, бывших гетманов, еден славной памяти Иоанна Самуйловича на Рудное, на ліс, другий – Мазепин на млини, под Царичанкою будучие, універсал Самуйловичов на села дві Семюновку и Петровку данный, універсал Мазепин на всі хуторі записи, на людеи, под монастырем и на Лисогорі мешкаючих, также універсал запрітительный, абы люде, под монастырем жиючие, не до міста, леч до монастыра отдавали послушенство, а до того на тоні орілские, взявши от Покиньгородка, на низ до устя Орелі рікою в чверть милі и на дві озера, называемие Кривці, еден давний монастырский, а другий – пна Василия Жураковского, асаули енералного, розиском до помянутого мо-

настира слушне привернений, особливе на кгрунт покойним Роткудовским до мененной обители лекгованный, таже между тими тонямы як в духовниці и в купчих Роткудовского правом виражено, не повинни законники пререченого монастира тоеж чрез Оріль пересипати, ані переметов становити, таже луг и лук сіножатних людзских городов орїлских, около помянутих тонь будучих, присвояти. Знову когда ріка наполнїтся весняною водою и риба вгору уступатиметя, не міют тїеж законники людям в тих своих кгрунтах ватерами и сітми забороняти риб ловити. На остаток на власних своїх монастирских полпята каменя млива з частми войсковими на греблі петровской будучими. И просил менений отец игумен полтавский на тїе всі монастирские добра нашего потверженя. Ми прето, гетман, з побожной горливости нашой, яко до инших святых обителей, не отмовилисмо респектов наших так и ку тому старожитному монастиреві полтавскому, где немало братии богоугодное провадят житїе. А до того респектуючи, же тая обитель зовсіх (!) и тїми от неприятелей шведов зодрана и огнем внївеч зруйнована и спалена, росказалисмо сей наш видати універсал. Которим яко всі маетности, поля, ліси, млина, рибные ловлі, кгрунта и всякие вижей вираженние угодия конфїрмуем в спокойное владїние, позволяючи ему, превелебному отцу игумену, з братїею всякие отбирати пожитки так, абы ніхто в том найменшой не важил чиниты трудности и перешкоди, пилно крїпостїю и повагою сего нашего універсалу варуем и рейментарско приказуем.

Дан в Глухові генвара 30 року 1709.

В подлинном тако:

Звишменованный гетман рукою власною».

ІР НБУВ. Ф. І. № 59361. Тогочасна копія.

Внизу документа намальоване коло, всередині якого написано: «місто печати».

№ 10

1709, листопада 1 (жовтня 21). – Глухів.

Універсал гетьмана Івана Скоропадського

«Его царского пресвітлаго величества Войск Запорожских обоїх сторон Днепра гетман Иоан Скоропадский.

Пану полковникові Войска его ж царского величества Запорожского полтавскому з старшиною его полковою и всім войсковим и посполитим того ж полку обивателем и кождому, кому колвек о том відати надлежит, сим нашим універсалом ознаймуем, иж превелебний в Бгу отц Іосиф Нацинский, протопоп полтавский, презентовав нам універсал антецессора нашего бывшего гетмана на млин его власний на реці Ворсклі на греблі Брусїевской о двох колах мучних, а третем ступном, стоячий себі видоний(?), на которий просил себі и нашего потверженя. Мы теди тому его, отца протопопа, прошенїю, иле слушному, не отмовивши, а особливе респектуючи на тое, что немалую под час наступления неприятелского в грунтах своих понесл руїну, казалїсмо з канцелярії нашой войсковой сей наш видати універсал, через которий яко тот его, отца протопопа, млин ствержаем. Так пилно міти хоцем и рейментарско приказуем, абы ніхто з старшого и меншого того полку товариства в отбираню з оног розмірових приходов и на част войскову даватися міючих не смїл и не важился жадной найменшой чинити трудности и перепони.

Дан в Глухові октовр[ия] 21 року 1709.
 Выш менованный гетман рукою власною».

*ІР НБУВ. Ф. І. № 59398. Тогочасна копія.
 Внизу документа намальоване коло,
 всередині якого написано: «місто печати».*

№ 11

1710, січня 25 (14). – Глухів.

Універсал гетьмана Івана Скоропадського

«Копія.

Его царского пресвітлого влчства Войска Запорожскаго гетман Иоан Скоропадский.

Всім, кому бы колвек о том відати надлежало, а особливе старшині городової коболяцкой, сим ншим універсалом ознаймуем, иж презентовал нам пн. Савва Михайлович, сотник коболяцкый, універсал пна полковника полтавского [на] сілце ведля его греблі, так на купленом его ж кгрунті, яко и пустовском, килканадцять хат и просил ншей на оние конфермації и такового позволения, жеби и захожие з далеких яких міст, люб из Задніпра, люде, якие похочут также ведля пререченой греблі поселитися, до его пна сотника належали держави. Теди мы, гетман, прошению его, пна сотника коболяцкого, давши у себе місце, а респектуючи на его услуги, в Войску Запорозком ронячиеса, до котрих впредь заохочуючи, яко ствержаем ему в сілах тих ведля его греблі килканадцять хат в спокойное владіние сим нашим універсалом. Которого повагою позволяем ему ж, пну сотнику, и захожих здалека людей там же приймати до поселения. Так приказуем, абы ему в спокойном тими людьми владінію и отбиранню од них належитой подданской повинности, ніхто жадной не важился чинити трудности и препятія. Толок того варуем, абы и тие захожие люде не были з околичных тамошних старинних городков и сіл и от того бы поселения поміжним людским и грунтам не діялася шкода и стинене (!).

Дан в замку ншом гадяцком року 1710 иануарія 14 д.

Звиш менованный гетман рукою власною».

*ІР НБУВ. Ф. І. № 59415. Тогочасна копія.
 Внизу документа намальоване коло,
 всередині якого написано: «м[істо] п[ечати]».*

№ 12

1716, квітня 21 (10). – Сорочинці.

Універсал миргородського полковника Данила Апостола

«Его царского пресвітлого величества Войска Запорозского полковник миргородский Данило Апостол.

Пном сотником хоролскому и остаповскому з всею тих сотен старшиною, особливе атаманови и войтови в селі Ковалях, до сотні Хоролской прилеглому, и в селці Зубанях, до сотні Остаповской прилеглому, обрїтаючимся, з всіма посполитими людми тих селцов жителями и всім, кому о том відати будет належно, доброго узичаючи здоровья, ознаймуем, иж з респекту ншого надаем тие помянутие сотен нших сілця милому зятєві ншему, пну Андрїєви Горленкові, з всею, к ним

прилеглою, где ся ку которому належит, околочностю в завідоване, позволяючи тих сілец жителями (опроч козаков, которие при своих волностях зоставати повинни) владіти, як слушност указоватимет. Прето вы, старшина, о том знаючи, так людей посполитых жителей помянутих сілец до городових тягlostей займати и ни в чом их потягат абы не важилися, пилно варуем яко теж они, відаючи своего державцу пна Андрія Горленка, зятя ншого, належное ему в всем, а особливе около работизн господарских, в чом потреба указывает, послушенство без жадного сопротивленя жебы отдавали, пилно всем приказуем.

В Сорочинцах априля 10 1716 року.

В подлинном подпис тако: Звишменованный полковник миргородский рукою власною».

*ЦДІАК України. Ф. 51. Оп. 1. № 43а. Арк. 137. Тогочасна копія.
Наприкінці документа намальоване коло,
всередині якого написано «місто печати»*

№ 13

1719, червня 29 (18). – Глухів.

Універсал гетьмана Івана Скоропадського

«Копія.

Великого госдря нашого его царского пресвітлого величества Войск Запорожских обоїх сторон Дніпра гетман Иоанн Скоропадский.

Ознаймуем сим універсалом нашим пп. старшині полковой полтавской сотникам, атаманні и всім старшому и меншому полку того товариству и посполству и каждому, кому о сем відати надлежатимет, иж превелебний в Бгу его мльсть отц Ефрем Шацкий, игумен общежителного монастыра Ствовоздвиженского полтавского, з братиею доносил нам, что пн. Иван Черняк, полковник полтавский, посплачовавши пну полковникові миргородскому и пну Жураковскому, асаулові нашому войсковому енералному Герциковские кгрунта з людми на купленной Герциковской же землі, Роцца називаеомой, при селі Вакулинцах поселение свое міючимы, заехал был собі во владіние и самое село Вакулинці еще по руїні шведской од нас той обители наданное. О которое любо он, пн. полковник полтавский, первой нас просил, а монастыреви иное село в заміну перед нами ж дати поступился был, однак того не исполнил и Вакулинец уже уступити не хотіл. Сего ради его превелебност отц игумен з братиею просил нас, абы помянутое село Вакулинці знову было до монастыра их приверненно. Зачим ми, гетман, відаючи тую обител под час неприятелского шведского где в Малой Росії бытия знатне зруйнованную и разоренную, бо и доселі без належитой огради стоїт, а хотячи и всеусердно от містца нашого гетманского желяючи, абы она в первобитное свое пришла украшение, приворочаем чрез сей наш універсал по прошению отцев законников Ствовоздвиженских полтавских знову тое село Вакулинці до их монастыра в прежнее владіние так, як перед тим оно наперед Герцикового владіния и до ратуша полтавского належало, и позволяем от людей посполитых там мешкаючи (которих всіх за відомом пана Жураковского, асаула нашого войскового енералного, тогда в Полтаві резидовавшего, чрез посторонних опошнянских жителей именованный споряжен реестр и рукою нашою оний закріпилисмо) всякое подданическое отбирати послушенство и повинност. В чом

абы ніхто з войскових и посполитих полку Полтавского обивателей, особливе пн. полковим тамошний, жадной предреченой обители не чинил перешкоди и трудности, міти хочем и рейментарско приказуем. Варуем однак, же що там при селі Вакулинцях есть у пна полковника полтавского купленого кгрунту и якие люде на власной Герциковской купленной землі, Роща називается, суть поселенно, до тих взаемне помянутие отцеве законники монастыра полтавского жадною мірою интересоватися и во владінїи оних добр пну полковникови перешкоджати не повинни.

Дан в Глух[ові] июня 18 року 1719.

В подлинном тако:

Звиш менованный гетман рукою власною».

ІР НБУВ. Ф. І. № 59362. Тогочасна копія.

Внизу документа намальоване коло,

всередині якого написано: «місто печати войскової»

№ 14

1728, жовтня 14 (3). – Глухів.

Універсал гетьмана Данила Апостола

«Его императорского влчства Войска Запорожского обоих сторон Днепра гетман Даниїл Апостол.

Пну полковникові полтавскому з старшиною полковою тамошнею, а особливе дозорці нашому переволочанскому, и кому о том відати надлежит, сим нашим ознаймуем універсалом, иж супліковал до нас полку Полтавского орлянскій сотник Есиф Яковлев, что чрез килко літ в войскових походах служил он его императорскому влчству при непоколібимой своей вірности и всякие войсковие отправлял должности и доселі отправляет. За что в награждение просил такового у нас респекту, чтоб в млині о трох колах его, купленом на реці Орелі на греблі, зовемой Рознокаліковской, якую он своим коштом занимал и гатил (?) да в млинах на Дніпрі лодяних з трох кол, войскової части не брано. Прето ми, гетман, респектуючи на его помянутие войсковие услуги, надаем ему, Есифу Яковлевичу, в помянутих млинах его на греблі Рознокаліковской и на Днепрі будучих, войсковие части и даби дозорца переволочанскій и ніхто в отбираню с тих млинов войскової части розміров ему, сотникові орлянскому, жадного не чинили препятствия, міти хочем и упоминаем.

Дан в Глухові октовр. 3 дня року 1728.

Звиш менованный гетман рукою власною.

С подлиним сводил писар сотні Мир[городской?] Семен Иванов».

ІР НБУВ. Ф. І. № 59427. Тогочасна копія.

№ 15

1728, листопада 25 (14). – Глухів.

Універсал гетьмана Данила Апостола

«Его императорского величества Войска Запорожского обоіх сторон Дніпра гетман Даниїл Апостол.

Пну полковникові полтавскому, пнам старшині полкової тамошної, особливе сотникові маяцкому з урадом тамошним, и кому о том відати надлежатимет, сим

нашим ознаймуем універсалом, иж охочекомонного час Часникового полку асаул Павел Ловинович при суппліці своїй презентовав нам антецессора нашого покойного гетмана Скоропадского універсал на двор его, в Маяці будучий, где жона оного ж з отцем своїм мешкает, в котором выражено, аби тот двор станцям, податки и иншими налогами міскими не бил обтяжен и ніхто жадной би претенсії не імил. Да в той же своїй суппліці виразил, что імїет он в містечку Маюці куплений млинок на реці Орелі в урочищи, прозиваемом Ступки, будучий, и там же при городі в фолварках три хатки купление ж, в яких живут его подсосідки, которим от старшини маяцкой чинятся немаліе обиди и трудности, також если для домового обхождения горілки простой малое число купит, той за оное домагаются платежу, в чом он, асаул Ловинович просил нашой себі оборони и на двор, где сам з женою из дітми живет, також на млинок вешняк, в урочищи Ступки найдуючийся, и на подсосідки, в купленых хатах мешкаючих, подтвєрдителного універсалу и за горілку на обиход домовий куповат міючюся от платежу увольнения. Ми прето, гетман, тоего асаула Логвиновича прошение принявши за слушное, респектуючи же на службу при полках охочекомонных прежнем Федковском, а тепер Часниковом, не ліниво отправуючихся, велілисмо видат сей наш універсал, чрез которий предлагаем, аби во владініи того двора и купленого млинка з войсковою в оном млинку частью и подсосідками в трох купленых хатках будучими, помянутому Павлу Логвиновичу, асаулу охочекомонному Часникового полку, ніхто, а особливо сотник маяцкий з урадом, жадного прпятствия и трудности чинит не важился и тих трох подсосідков до жадной городской повинности не чепали, также если он, асаул, для домового своего обиходу купит горілки мало число, за оную платежу не доправляно, повторе рейментарско упоминаем.

Дан в Глухові ноеврия 14 дня року 1728.

В подленом подписано:

Звиш менований гетман рукою власною.

С подлиним сводыл писар сотні Маяцкой Никита Залюбовский».

ІР НБВВ. Ф. І. № 59422. Тогочасна копія.

№ 16

1728, жовтня 26 (15). – Жуківка.

Універсал полтавського полковника Василя Кочубея

«Его императорского величества Войска Запорожского полковник полтавский Василий Кочубей.

Обявляю сим моім універсалним писанием паном старшині полковой полтавской, а особливе пану сотникові білицкому и всім войскового и посполитого чина людем, и кому о том відаты будет потреба, иж по чолобитю пна Лаврентия Никитина, обозного полкового полтавского, до ясневелможного добродія млсты пана гетмана о селі Комаровці, в сотні Білицкой найдуючомся, яке здавна на ранг обозничества полкового полтавского прислушает, занесенном по волі (?) его ясневелможност помянутое село пну Никитичу на урад его обозничества полкового оддаты, подая (?) за волею и по именному его велможности указу респектом его, пана Лаврентия Никитича, обозного полкового, заслуг не од тепер в Войску

Запорожском раненних, определяя тое село Комаровку в спокойное ему, пану обозному, на ранг его обознический владение. Зачим аби ніхто з старшини и черни полку Полтавского, а особливе пн. сотник білицкий з урядом своїм в области пререченой села Комаровки ему, пну обозному, не чинили перепони пилно упоминаю. Войт теж села того Комаровки з посполитими людмы должны будут (кромі козаков в оном же селі мешкаючих, якие при своїх волностях міют найдоватися) должны будут ему, пану обозному, всякое подданическое без жадной противности отдавати послушенство и повиновение и повторе именем рейментарским приказую.

З Жуковки октоврия 15 д. року 1728.

В подлинном тако:

Зъвишменованный гетман рукою власною.

(ІР НБУВ. Ф. І. № 59421. Тогочасна копія.

Внизу документа намальоване коло, всередині якого написано: «місто печаты»).

№ 17

1729, лютого 15 (4). – Глухів.

Універсал гетьмана Данила Апостола

«Копія.

«Его императорского всепресвітлішого величества Войска Запорозского обоіх сторон Дніпра гетман Даниїл Апостол.

Всей старшині и черні Войска его ж императорского величества Запорозского, а особливе пну полковникові полтавскому з старшиною полковою, сотникам, також всім того полку обивателем и кому колвек о том відати надлежит, сим нашим ознаймуем універсалом, иж превелебный в Бгу отец Варлаам Городелский игумен общежителного монастыра полтавского, з братиею презентовал нам при супліці своей прежних бывших гетманов антецесоров наших універсалы, един Самойловича 1679 году декаврия 10 д. на млини на греблі Остаповской міскою, на реці Пслі стоячие, з полями, сіножатми, луками, озерами и лісом, теж и скитком, где церков стаго великомученика Георгия, под Бакалією лежачим, од преосвященного Герасима, метрополита, виданного тому монастыреві лекгование. Другий Мазепи 1704 року, феврия 15 д. на село Петровку з млинами и на села ж осаженние на власних їх монастырских крунтах купленних: Росошинці, Вишшую, Олшаную и Низшую Олшаную, да на Тростянец и Лисогорку, за лісом монастырским будучую, з нісколкома чоловіками людей там поселених надание, также на млини на реці Ворсклі, купление в полтавских жителей от Михайла Григориева о чтирох колах, з двором, огородами и пастовником там же будучим, од Тимоша Литвина, зятя Туболчишиного, на урочищі, прозиваеом Булановой луці, о чтирох же колах, да на Булановом же урочищі от Демяна Кгуджула, товариша полку Полтавского, тож о чтирох колах з кгрунтами, сінокосами, пахатними и лісовими, до оного приналежними, на яких кгрунтах нісколко и людей поселилос и на кгрунт же купленный от вдови Патиковни, в Сторожевом урочищі лежачий, з сіножатми, луками, байраками, плесами їзками и иними угодиями, також на січ в Сторожовой на Коломаці, близ пасіки монастырской будучую, от Яреми Денисенка полку Полтавского села Рубцов обивателя, монастыреві их наданную. Третий, в року 1709, октоврия 10 на одбирание части

войсковой розмірових приходов в млинах Петрувских на рудное на ліс, усте Орелі з вираженем до монастира тонь и озер от містечка Китая до реки Дніпра, также на млини под Царичанкою будучие, на село Семионовку данние и всі хутори, млини и людей под монастирем и на Лисогорі мешкаючих подлуг гетмана Мазепа універсалу во владніе тому монастиреві Полтавскому ствержаючий. Четвертий в року 1719 июня 18 д. на село Вакулинці данное оному монастиреві в прежнее владніе, пятый в тот же 1719 году, июня 19 д. на кгрунт в Сторожевой лежачий сею и тоєю стороною Коломака зо всіми до его приналежними озерами, лугами и о протчими угоди ями от покойного пна полковника полтавского Ивана Черняка до монастира устулений. На которие всі вишпрописание села, млини, ггрунта и протчие угодия, просил он, отец Городелский, игумен монастира Полтавского, з братиею нашей конфірмації. Ми прето, гетман, по силі данной нам високомонаршой его императорского величества жалованной грамоти, иміючи власть в Малой Россіи устреват порядки всякие воинские и гражданские, стосуючись же до прежних антесесоров наших універсалов, веліли сей наш з канцелярії войсковой енеральной видат універсал, чрез котрий помянутое села, млини, гай, сіножати, луки, байраки, їзы и всі вишепрописание ггрунта подлуг означених антесесоров наших універсалов помянутому общежителному полтавскому монастиреві во владение утверждаем. Також и часть войсковую в млинах Петрувских на оний монастир отбирати позволяем, зачим аби пн полковник полтавский з старшиною полковою и ніхто иний во владніи оному монастиреві вишписаних сел и в отбираню з оних сел и млинов и кгрунтов надлежащих користей жадной не важился чинити трудности и препятствия. Войти зас оних сел з посполитими людми (кромі козаков, которіи при своїх волностях міют быт заховани) отдавали би подданическую повинност и послушенство, рейментарско приказуем.

Дан в Глухові февруар. 4 д. року 1729.

Звишменованный гетман рукою власною».

ІР НБУВ. Ф. І. № 59363. Тогочасна копія.

Внизу документа намальоване коло,

всередині якого написано «місто печати войсковой».

№ 18

1729, листопада 15 (4).

Універсал гетьмана Данила Апостола

«Ея императорского величества Войска Запорозского обоіх сторон Дніпра гетман Даниїл Апостол.

Пну полковникові полтавскому з старшиною полковою, а особливе сотникові новосанжарскому и всім, кому о том відати належатимет, ознаймуем сим нашим універсалом, понеже половина села Лелюховки в сотні Новосанжаровской найдучаяся, здавна на уряд судейства полкового належала, а тепер тоєю половиною села Лелюховки умершого судії полкового полтавского Григория Буцького жена неналежне владіет, о чем из ннішнего слідствия в полку Полтавском о всіх маетностях чиненного показалось, того ради и тепер више означенного села Лелюховки половину зо всіми принадлежностями на уряд судейства полкового полтавского

настоящему судії полковому тамошнему пну Василию Зелененкому определяет. И о том веліли ему видат сей наш з канцелярії войскової енеральной універсал чрез которий предлагаем, абы пн. полковник полтавский з старшиною полковою, а особливе сотник новосанжаровский и ніхто инний, помянутому судії полковому пну Зелененкому во владініи того села Лелюховки половинной части жадной не чинили трудности и препятствия. Войт зас тамошний з посполитими людми (кромі козаков, которіи при своїх волностях непорушно міют бит заховани) ему, пну Василию Зелененкому, судії полковому полтавскому, яко державци своему, отдавали б надлежащую повинность и послушенство міти хочем и рейментарско приказуем.

Дан в Глухові октоврия 27 (16) д. року 1729.

На подлинном подписано тако:

Звишменованный гетман рукою власною».

ІР НБУВ. Ф. 1. № 59426. Тогочасна копія.

Внизу документа намальоване коло,

всередині якого написано «місто печаті» і запис:

«С подленого універсалом сводил полковий канцелярист Михайло Магденко».

№ 19

1730, вересня 10 (серпня 30). – Глухів.

Універсал гетьмана Данила Апостола

«Копія.

Ея императорского величества Войска Запорожского обоіх сторон Днепра гетман Даниіл Апостол.

Пну полковникові полтавскому з старшиною полковою, особливе пану сотникові великобудискому з урядом и всім, кому колвек о том відати надлежатимет, сим нашим обявляем універсалом, иж честная гспжа Авраамия, игумения, з сестрами монастира дівичого Всемилоствого Спаса в полку Полтавском под городом Великими Будищами обрїтаючогося, при поданной своїй супліці презентовала нам премоцнїйшую их црского величества, блаженния и вічностойния памяти великих гсдрей и самодержців всероссийских Иоана Алексїевича и Петра Алексїевича грамоту, также три універсали антецессоров наших бивших гетманов Самойловича и измінника Мазепы да Скоропадского, данние на село, прозиваемое Черничий Яр да на части войсковие в двох мелницах Шутишину и Крупчишину прозиваемие на реці Ворсклі на греблі будиской о чотирох колах мучних, а двох ступних стоячие, до оного их монастира наданние, на что и нашой просила конфїрмації. Ми прето, гетман, иміючи горливість ку обители стой великобудиской дівичой, конформуючися до премоцнїйшой високомонаршой жалованной грамоти, также стосуючись до універсалов антецессоров наших бивших гетманов, означенное село Черничий Яр з двома млинами со взиманием частей войскових в вишепоказанних двох млинах Крупчишиним и Шутишинским на реці Ворсклі на греблі будиской будучими, по силі оной же монаршой жалованной грамоти и гетманских антецессоров наших універсалов помянутого мнстря дівичому великобудискому во владініи ствержаем сим нашим універсалом, по которому аби ніхто з войскових и посполитих и всякого звания полку Полтавского людей ей, гспжи игуменїи, и по ней будучой, з сестрами во владенїи оного села и в от(...)* з показанних млинов розмірових приходов час-

тей войскових жадного и найменшого не важился чинити препятствия и трудности. А войт того села з посполитими (кромі козаков, при своих волностях ненарушно міючих зоставаты) должен єї, гспжі игумені, всякое обиклое подданическое отдаваты послушенство и повинность, рейментарско приказуем.

Дан в Глухові августа 30 д. 1730 году.

На подленном тако:

Звишменованный гетман рукою власною».

*ІР НБУВ. Ф. 1. № 59368. Тогочасна копія.
Внизу документа намальоване коло,
всередині якого написано: «місто печаты».*

Додатки

№ 1

Між 1729–1734 рр.

Лист Якіма Горленка до гетьмана Данила Апостола

«Ясневелможний добродію мсці пне гетмане и кавалер, млстивійший мой пне и благонадежный патроне.

Антецессор ясневелможности вшой покойний гетман Скоропадский надал мні в полку Прилуцком в сотні полковой село Заїзд со всіми приналежностями за службы мої и в спокойное владіние універсалом своїм мні ствердил, а потвержателного вшей ясневелможности універсалу не имію. Сего ради при обятіи ног реїментарских покорнійше прошу вшей ясневелможности приказат мні тое село Заїзд висоцеповажным вшей ясневелможности універсалом конфірмоват.

Ясневелможности вшей, млстивійшого мні пана и блгонадежного патрона все-нижайший слуга хорунжий енералний Яким Горленко».

*ЦДІАК України. Ф. 51. Оп. 1. № 43а. Арк. 63.
Тогочасна копія.*

№ 2

1748, червня 24 (13). – Миргород.

«Доношение» миргородської полкової канцелярії в Генеральну військову канцелярію (регест)

Священик с. Зубані («поп Андрей Иванов»), отаман Стефан Нодженко и козаки скаржилися, що їхне здавна поле, яке тягнеться від Зубанів «до долини, прозиваемой Кринки», риболовні озера біля Радалівки купив бунчуковий товариш Петро Кулябка. Він заснував хутір на куплених землях, став забирати «от границі радаловской до границі турбаївской поля». Виникнув конфлікт зубанівців з Кулябкою.

Додаються й чолобитні попа Андрія 1739 р. та 24(13).05.1748 р.

*ЦДІАК України. Ф. 51. Оп. 1. № 268.
Оригінал.*

p. Yurii Mytsyk,

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Chief Research Fellow of the Department of Act Archeography,

M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies of the NAS of Ukraine

e-mail: mytsyk2002@ukr.net

Inna Yuriivna Tarasenko,

Candidate of Historical Sciences,

Chief Research Fellow of the Department of Act Archeography,

M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies of the NAS of Ukraine

e-mail: innatarasenko86@gmail.com

From sources on the history of Poltava region in the XVII–XVIII centuries (from the collection of the Institute of Manuscript of Vernadsky National Library of Ukraine)

In this article, we continue to publish sources on the history of Poltava region, launched in the previous issue of the collection of articles of the Institute of Manuscript of Vernadsky National Library of Ukraine “Manuscript and Book Heritage of Ukraine. Archeographic Research of Unique Archival and Librarian Funds” (Is. 21). This time public-law acts – the universals and the letters of hetmans and colonels (in total, 19 documents – universals and letters of Ivan Samoilovich, Ivan Skoropadsky, Daniel Apostle, Colonels Kirill Andreevich, Paul Apostle, Joachim Gorlenko, Vasily Kochubey and especially Ilya Novitsky) are presented. The earliest is the document of Prince Jeremiah Vishnevetsky, concerning the management of the estates of the prince – the city of Chyhyryn-Dibrova. Other categories of documents are also presented: the obligations of priests, purchase deeds, letters. Some documents are taken from copies of the pre-war time, the originals of which are deposited in the Russian State Archive of Ancient Acts. They cover the events of the initial period of the Ruin. In general, the documents published here shed additional light on the history of Poltava in the 17th and 18th centuries, especially its political aspects. The article contains previously unknown documents relating to the past of the Hetman period in Poltava region, the towns and villages of Lubny, Myrhorod and Poltava regiments, their socio-economic, political and ecclesiastical history, such poorly studied sotnias as Ostapivska, cities flooded with artificial Dnieper reservoirs in the 20th century – Chyhyryn-Dibrova; some of the Princely genera (Iskra). The annexes contain a register of the document relating to the history of the village of Zubany, whose inhabitants took part in the famous anti-feudal uprising of the eighteenth century. The information potential of the published documents is analyzed.

Key words: Poltava region, Hetmanshchyna, charters (universals), deeds of purchase, monasteries, local lore.

отец Юрий Мыцык,

доктор исторических наук, профессор,
главный научный сотрудник отдела актовой археологии
Института украинской археологии и источниковедения
им. М. С. Грушевского НАН Украины
e-mail: mytsyk2002@ukr.net

Инна Юрьевна Тарасенко,

кандидат исторических наук,
научный сотрудник отдела актовой археологии
Института украинской археологии и источниковедения
им. М. С. Грушевского НАН Украины
e-mail: innatarasenko86@gmail.com

**Из источников по истории Полтавщины XVII–XVIII вв. (из собрания
Института рукописи Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского)**

В данном материале продолжаем публикацию источников по истории Полтавщины, начатую в предыдущем выпуске сборника статей Института рукописи Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского «Рукописна та книжкова спадщина України. Археологічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів» (вып. 21). На этот раз представлены публично-правовые акты – универсалы и письма гетманов и полковников (всего 19 документов – универсалы и письма Ивана Самойловича, Ивана Скоропадского, Даниила Апостола, полковников Кирилла Андреевича, Павла Апостола, Иоакима Горленко, Василия Кочубея и особенно Ильи Новицкого). Наиболее ранним является документ князя Иеремии Вишневецкого, касающийся управления владениями князя – городом Чигирин-Диброва. Представлены и другие категории документов: обязательства священников, купчие, письма. Некоторые документы взяты из копий довоенного времени, оригиналы которых хранятся в Российском государственном архиве древних актов. Они освещают события начального периода Руины. В целом опубликованные здесь документы проливают дополнительный свет на историю Полтавщины XVII–XVIII вв., особенно на ее политические аспекты. В публикации приводятся неизвестные ранее документы, которые касаются прошлого Полтавщины гетманских времен, городов и сел Лубенского, Миргородского и Полтавского полков, их социально-экономической, политической и церковной истории, таких малоизученных сотен, как Остапьевская, городов, которые затоплены искусственными днепровскими водохранилищами в XX в. – Чигирин-Диброва, некоторых старшинских родов (Искры). В дополнениях приводится регест документа, относящегося к истории села Зубани, жители которого участвовали в известном антифеодальном восстании XVIII в. Анализируется информационный потенциал публикуемых документов.

Ключевые слова: Полтавщина, Гетманщина, универсалы, купчие, монастыри, краеведение.

*Статья подготовлена 22 березня 2018 року;
подана до друку 16 квітня 2018 року.*